

BEHÁRFALVI NEMES GYÖRGY ÉNEKESKÖNYVE

(ÜJABB ADATOK NÉPI KARÁCSONYI JÁTÉKAINK TÖRTÉNETÉHEZ)

Két legrégebb karácsonyi játékunk fölfedezése óta állandóan kutatunk e népi játékok dallamai után. A játékszövegek — sajnálatos módon — még utalást sem tartalmaztak a dallamokra.

Kutatásaink során a Magyar Kegyes Tanítórend központi könyvtárából előkerült egy — Kájoni János Cationale Catholicum című, 1719-ben megjelent szöveggyűjteményéhez kötött — 159 oldalas kéziratos *kolligátum*. Ez a kolligátum 161 magyar egyházi ének szövegét és *dallamát* őrizte meg. Utolsó oldalának latinnyelvű közlése szerint *Behárfalvi Nemes György* Nógrád megyei közbirtokos (compossessor) keze munkáját és zenei műveltségét dicséri. Behárfalvi Nemes György énekeskönyvét *Nagyoroszi*ban fejezte be 1822. április 20-án.

A kézirat azért maradhatott ilyen hosszú ideig rejtve, mert a Kájoni Cationale-val közös táblába kötött, azonos nagyságú papírra írt dallamok futólagos átvizsgáláskor nem voltak egykönnyen észrevehetőek.

Betlehemes dallamaink legrégebb lejegyzései

Alaposabb átvizsgálás után kiderült, hogy a 161 dallamot őrző kézirat 54 karácsonyi éneket foglal magában. Valószínű forrásai közvetlen „elődeinek” gyűjteményei lehettek. Így a *Deák-Szentes kézirat* (1774) karácsonyi énekei közül 5 dallam szerepel — bár eléggé eltérő variánsban — Behárfalvi Nemes György gyűjteményében. Ez a kézirat 1945-ben, az Országos Széchényi Könyvtárért háborús károk következtében elpusztult, de *Papp Géza* másolatában megmaradt mind a 170 egynéhány dallama.

A következő forrás nyilvánvalóan *Szeleptsényi Cantus Catholicije* (1792) lehetett. Ennek a kiadványnak 35 karácsonyi énekéből 11 szerepel Behárfalvi Nemes Györgynél is. A harmadik *Bozóki Mihály* Katolikus kar-béli kótás énekes könyve. Ennek 14 karácsonyi énekéből 7 dallam található énekeskönyvünkben.

Ami mármost a legérdekesebb: e karácsonyi énekek között 15 olyan betlehemes dallam lappangott, amelyet immár három emberöltő óta énekelgetnek a betlehemes fiúk szerte az országban. Eszerint ez a kéziratos énekeskönyv azok legrégebb írásbeli emlékeit foglalja magában. Ezekről a betlehemes dallamokról eddig csak népi adatközlőink éneke nyomán, mintegy 50 év óta készült lejegyzések révén tudtunk. E lejegyzések azonban eléggé gyakran hézagosak, szövegükben töredékesek. Behárfalvi Nemes György énekeskönyve a maguk teljességében őrizte meg számunkra betlehemes játékaink dallamainak jórészét.

A „Mennyből az angyal” dallamának legrégebb alakja

A kéziratos gyűjtemény további érdekessége az, hogy a 24. oldalon „Dicsőség légyen az Magos Menyben Istennek” szöveggel találjuk legismertebb karácsonyi énekünk dallamának, a „Mennyből az angyal”-nak

1 Holl Béla: Egy régi karácsonyi játék. *Vigília* 1952. 12. sz. és Mathia Károly: Dunántúli karácsonyi játék a XVIII. század közepéről. *Vigília*. 1954. 1. sz.

első, legrégebb kótáját. Az eddig ismert legrégebb lejegyzést a gimesi kéziratos énekgyűjtemény (1844) őrzi. Énekeskönyvünk dallamlejegyzése a gimesinél jó fél emberöltővel régebb. Itt említjük meg, hogy e kedves — a magyar karácsonyi hangulatra leginkább jellemző — énekünk legrégebb és legteljesebb szövege is nemrégén került elő a sárospataki könyvtárban lappangó kéziratos karácsonyi játék felfedezése révén.²

A felvidéki karácsonyi játék alapidallama

A kézirat 52. oldalán lévő „Kitsoda az ki olly Nagyon Kiált fölötünk” kezdetű ének öt versszakában felföldi típusú karácsonyi játékkunk egész 12 tagú szereplő gárdáját rögzíti Gubo, Klimo, Máté, Lórintz, Jankó, Miklós, Petyi, Getzi, Mifka, Gyurka, András, Balás nevét említve a játékcselekmények egyes fázisaival kapcsolatban. De pontosan megnevezi ez az ének a kísérő hangszereket is. Erről a „népi kvartett”-ről is ennek az éneknek a révén szerezhetünk biztos tudomást: a hegedűs Máté, a furulyás András, a sípos Balázs s a dudás Klimo a 2. és 4. versszakban szerepelnek:

Kitsoda az Ki olly Nagyon Kiált fölötünk
Mind azt Mondja Betlehembe gyorsan hogy Menyünk
Mefsias ott Született, Nékünk Üdvözítőnk lett
Ajándékot Vigyünk Néki imádjuk ötet.

Nosza Gubo Kelly föl gyorsan vedd rád Bundádat;
Te vin Klimo derekafsan fujd meg Dudádat:
Hogy ha mostan alufzik Szénán fekvén nyugofzik,
Máté kézfétsd hegedűdet, vony egy szép Nótát.

Lórintz fogjál egy jó Bárányt, Vefd a válladra,
Janko egy geleta tūrót, köst a hátadra:
Miklós hozzál egy Ketskét, Petyi Kánta tejetskét,
Getzi Kelly föl mit alufzol, hozzál mézetlőkét

Hát te Mifka hol mulatol Nyúzz meg egy Bárányt,
Gyurka frísen a nyakadba vefd a Katzagányt;
András széppen furollyálly, Balás sípot fujdogálly,
A kis Jesust így közföntsük szép Musikával.

Igy szegények ajándékkal el indulának,
Betlehembe Kis Jefufhoz be is jutának:
A Kifdedet imádták, dudát széppen meg fujták;
Mariának Szent Josefnek jo Napot mondták.

Ennek az alapidallamnak a Nyitra megyei *Menyhén* találta meg 1911-ben 4 versszakos variánsát *Kodály Zoltán* két másik, hasonló funkciójú betlehemes énekkel („Nosza pajtas kellyünk fel” és „Hallod Pajtas Ujj hérmondas”) együtt.³

Lejegyzések a nép ajkáról ?

A további kutatás fogja eldönteni, vajon azok a karácsonyi énekek, amelyek nem szerepelnek Behárfalvi Nemes György valószínű forrásaiban, a nép ajkáról történt lejegyzések-e vagy sem. A dallam- és szöveg-lejegyzések vizsgálatánál annyi mindenesetre megállapítható volt, hogy

² L. Vigilla. 1954. 1. sz.

³ Kodály Zoltán: Régi karácsonyi énekek. Ethnographia. 1916:221.

Behárfalvi Nemes György a kor színvonalát véve alapul, — zeneileg művelt ember volt. Így egyáltalában nem lehetetlen, hogy dallamainak egy részét a nép éneke nyomán jegyezte le.

Akármin volt, komoly érdeme, hogy az övé első énekeskönyvünk, amely a régebbi gyűjteményekhez képest viszonylag pontos ritmusban, helyes metrumban jegyezte le és hagyta az utókorra dallamait.

Akár a maga gyönyörűségére, akár a katolikus hívek hasznára (az egyöntetű éneklés érdekében) jegyezte le ezeket az énekeket nagyorosi magányában, — igen érdemes munkát végzett, s talán nem is sejtette, hogy a magyar népi dallam- és játéktörténet számára másfél évtized múlva mennyi értékes adatot fog szolgáltatni.

Behárfalvi Nemes György „compossessor” gazdag énekgyűjteménye utolsó lapjának tanúsága szerint „omnia ad majorem Dei gloriam, Beatae Virginis Mariae et Omnium Sanctorum honorem” cselekedett. Megérdemli a magyar népi játék- és dallamtörténet kérdései iránt érdeklődők igaz, őszinte háláját. Bízunk benne, hogy ő is — miként Tinódi — „megvetvén már ezt a halandó muzsikát, elment a mennybéliekhez, hogy ott az angyalok között sokkal jobbat tanuljon”.⁴

⁴ Perneszy jelentése Nádasy Tamáshoz Tinódi Sebestyén haláláról (1566).

BÚCSÚ ELŐTT

*Osszezsúfolt házak, szűk udvarok,
fák felett a növő hold világoi.
Körötte a nyájas csillagtábor
mint megannyi apró mécs, úgy ragyog.*

*Sóhajt s megleng a szél. Majd hirtelen
vonatfütty hasít az éjszakába.
S belémormogva a szél zajába,
zúg a gépfűrés hangja szüntelen.*

*Utcánk felett, a domb magaskatán
áll a templom, mint óriás magány,
erős tornya ott mereng az égen.*

*Szemben a dombok sötét tömege,
Hallgat a völgy. És a költő szeme
utoljára méléz a vidéken...*

Hegedűs László